

<https://doi.org/10.25143/socr.13.2019.1.050-062>

Cilvēku tirdzniecība: kriminoloģiskās problēmas

Dr. iur. Andrejs Vilks
Dr. iur. Aldona Kipāne

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

Andrejs.Vilks@rsu.lv
aldonakipane@inbox.lv

Kopsavilkums

Rakstā tiek apskatītas ar cilvēku tirdzniecību saistītās kriminoloģiskās problēmas un ir sniegts ieskats par problēmjaudājumiem, kas skar šī sociāli tiesiskā fenomena kriminoloģiskās izpētes aspektus.

Cilvēku tirdzniecība ir dinamiska parādība, kas viegli pielāgojas mainīgiem apstākļiem. Tradicionāli cilvēku tirdzniecība ir organizētās noziedzības veids. Cilvēku tirdzniecību veicina daudzveidīgu cēloņu un apstākļu kopums. Viens no cilvēku tirdzniecības dzinējspēkiem ir sociālo un ekonomisko procesu globalizācija. Tādēļ cilvēku tirdzniecības prevencijas pasākumiem jāiedarbojas uz plašām sabiedrības dzīves jomām.

Atslēgvārdi: cilvēku tirdzniecība, kriminoloģiskās problēmas, kriminoloģiskā izpēte, faktori.

Ievads

Cilvēku tirdzniecība nav jauna parādība, un pirmsākumos tā bija legāla – sociāli un juridiski beztiesisku cilvēku jeb vergu atrašanās cita cilvēka īpašumā. Eksperti ir aprēķinājuši, ka laikposmā no 15. līdz 19. gadsimtam par vergiem tika pārdoti aptuveni 15 miljoni cilvēku. Mainoties sociāli ekonomiskajiem, politiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, cilvēku tirdzniecības problēmai, šķiet, bija jāizzūd vai būtiski jāmazinās. Lai arī ir pagājuši vairāk nekā 200 gadi kopš verdzības aizliegšanas, visā pasaulē aizvien notiek cilvēku tirdzniecība, un tas ir vardarbības un paverdzināšanas veids, kas turklāt kvantitatīvi paplašinās.

*Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas*

2002. gadā, pievēršoties cilvēku un viņu orgānu tirdzniecības problēmai, mēs, balstoties uz ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes datiem, konstatējām, ka pasaulē bija aptuveni 27 miljoni vergu [Vilks, 2002]. Pašlaik tiek norādīts, ka aptuveni 40 miljoni cilvēku visā pasaulē ir cilvēku tirdzniecības upuri – tas ir mūsdienu verdzības veids, kurā tirgotāji izmanto vardarbību, spēku, krāpšanu vai piespiešanu, lai kontrolētu gan pieaugušos, gan bērnus [*International Labour Office*, 2017].

Publiskajā vidē ir pieejami arī citi dati par cilvēku tirdzniecības upuru skaitu. Austrālijas fonds *Walk Free*, ko ir izveidojis miljardieris Endrjū Forests, katru gadu apzina verdzības stāvokli pasaulē. Aptaujājot četrdesmit divus tūkstošus cilvēku divdesmit piecās pasaules valstīs, fonda darbinieki secināja, ka šobrīd pasaulē dzīvo 45,8 miljoni vergu [*The Minderoo Foundation*].

Cilvēku tirdzniecība ir izplatīta starptautiskā mērogā, taču var īstenoties arī vienā valstī vai pat vienā kopienā. Latvija ir kļuvusi par cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes valsti. Piekrītam viedoklim, ka “svarīgi ir apzināties, ka viss sākas ar cilvēku tirdzniecības apzināšanos par noziegumu ar ļoti mainīgām pielietošanas metodēm. Sabiedrības informētība, spēja izdarīt secinājumus un aktīva pozīcija ir priekšnoteikums, lai šādi noziegumi neturpinātos, tiktu atpazīti un par tiem būtu paredzēti adekvāti sodi likumos, un noziegumu veicēji saņemtu sodu, bet upuri – palīdzību” [Ivančiks, 2008].

Cilvēku tirdzniecība joprojām ir ļoti ienesīgs nelegālais bizness. Tā ir sociāla, tiesiska un veselības aprūpes problēma, kura rada draudus indivīdam, valstij un arī visai pasaulei.

Darba mērķis

Pētījuma mērķis ir raksturot gan cilvēku tirdzniecības kriminoloģiskās problēmas, atklājot cilvēka tirdzniecības fenomena jēdzienu un izpētīt vispārējās tendences pasaulē un Latvijā, gan arī šīs parādības faktoros. Uzskatām, ka šī fenomena kriminoloģisko īpatnību izpēte ir svarīgs aspekts cilvēku tirdzniecības novēršanai, jo kriminoloģiskā raksturojuma specifiskie elementi palīdz noteikt preventīvā darba prioritāros virzienus.

Materiāls un metodes

Pētījuma bāze ir dažādos pētījumos izdarītie secinājumi, zinātnieku un speciālistu atziņas un viedokļi, kriminālās statistikas dati un prakses piemēri. Kriminoloģisko parādību un likumsakarību izziņai tika izmantotas vispārējās un speciālās juridiskās izziņas metodes: speciālās un juridiskās literatūras avotu referatīva analīze, aprakstošā metode, detalizēti pētīt pētījuma priekšmetu, statistiskā datu apstrādes metode.

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas

Cilvēku tirdzniecība kā kriminoloģiskās izpētes priekšmets

Cilvēku tirdzniecība ir nelikumīga cilvēku aizvešana ar varu, izmantojot spēku, krāpšanu un viltu, vai pārdošana seksuālajai ekspluatācijai vai piespiedu darbam [*Bernat and Zhilina*, 2010]. Jau vēsturiski cilvēku tirdzniecība ir saistīta ar divām atsevišķām parādībām – prostitūciju un verdzību, kurām ir arī savstarpēja saistība [Ivančiks, 2008]. Cilvēku tirdzniecībā tiek netaisnīgi izmantotas neaizsargātas, ievainojamas personas, kuras noziedznieki tirgo kā preces ekonomiskā labuma iegūšanai. Personas ekspluatācija nozīmē personas izmantošanu dažādos veidos – prostitūcijai vai citām seksuālās ekspluatācijas formām, piespiedu darbam vai pakalpojumiem, verdzībai vai verdzībai līdzīgai praksei, kalpībai vai orgānu izņemšanai, kā arī fiktīvām laulībām. Termina “cilvēku tirdzniecība” definīciju nosaka šīs parādības evolūcija un izmaiņas vēsturiskajos apstākļos (ekonomiskā, sociālā, politiskā un kultūras ziņā), to kodifikācija sociālpolitiskajā, zinātniskajā, juridiskajā un starptautiskajā diskursā [*Glonti*, 2004]. Šodien – atvērtās pasaules laikā – cilvēku tirdzniecība uzņem jaunus apgriezienus, apdraudot personu brīvību, drošību un arī dzīvību.

Cilvēku tirdzniecības pamatā ir trīs elementi: darbība (kāda darbība tiek veikta), paņēmieni (kā viss tiek izdarīts) un ekspluatācijas mērķis (kāds ir nolūks). Tas ir smags noziegums, upura ļaunprātīga izmantošana, cilvēka pamattiesību un cieņas aizskaršana. Profesore Jūlija O’Konela Deividsone (*Julia O’Connell Davidson*) uzskata, ka modernā verdzības forma bieži vien ir nežēlīgāka un bīstamāka par to, kāda tā bija verdzības iekārtā; tiesiskā verdzība (*legal slavery*) Amerikā un citviet pasaulē vergiem sniedza zināmu autonomiju. Modernā cilvēktirdzniecība ir prettiesiska darbība, tādēļ tai ir augsts latentātes un noklusēšanas līmenis [*Davidson*, 2011]. Turklāt globālās ekonomikas attīstības un migrācijas procesu rezultātā pieprasījums veicina piedāvājumu. Cilvēku tirdzniecība ir plaši izplatīta, nelikumīga, to ir grūti novērst un apkarot. Tā nodara neatgriezenisku kaitējumu upuriem un sabiedrībai.

2019. gada ASV Valsts departamenta ziņojumā “Par cilvēku tirdzniecības novēršanu” ir norādīts, ka Latvijas valdība pilnībā nepilda minimālos standartus, lai apkarotu cilvēku tirdzniecību, tomēr tā pieliek ievērojamas pūles, lai tos ieviestu, tādēļ Latvijas darbs ciņā pret cilvēku tirdzniecību ir novērtēts atbilstoši 2. līmenim [ASV Vēstniecība Latvijā, 2019]. Jāatzīst, ka noziedzības, tostarp cilvēku tirdzniecības, objektīvo rādītāju stāvoklis un reāla noziedzības novēršana un apkarošana ir sarežģīta problēma visā pasaulē. Faktiskais noziegumu skaits ir vairākas reizes lielāks par reģistrēto noziegumu skaitu. Cilvēku tirdzniecības latentāte ir globāla problēma, kas ir aktuāla arī katrā konkrētā valstī [ASV Vēstniecība Latvijā, 2018].

Latvijā cilvēku tirdzniecības problēmas tika apzinātas pēc Padomju Savienības sabrukuma. Divdesmitā gadsimta beigu un jaunās tūkstošgades globālās civilizācijas attīstības tendencēm vērojamas jaunas īpatnības un standarti, kam ir ne tikai politiska, sociāla, tiesiska, bet arī kriminoloģiska nozīme [Starptautiskā migrācijas organizācija,

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas

2006]. Cilvēku tirdzniecība var tikt analizēta kā pretdarbība organizētajai noziedzībai; legālā un nelegālā migrācija; nodarbinātības problēma; morāles un uzvedības normu problēma; problēma, kas tiešā veidā saistīta ar prostitūciju; cilvēktiesību pārkāpums [Starptautiskā migrācijas organizācija, 2006]. Mūsdienu pētījumos un starptautiskajos dokumentos šī problēma ir pietiekami plaši un detalizēti analizēta, aprakstot fenomena procesus, tendenci, tā formu un metodi.

Latvijā par nodarījumiem, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību, persona var tikt krimināli sodīta atbilstoši diviem Krimināllikuma (turpmāk – KL) pantiem: KL 154.¹ pantam (Cilvēku tirdzniecība) un 165.¹ pantam (Personas nosūtīšana seksuālai izmantošanai). KL 154.² panta pirmajā daļā cilvēku tirdzniecība ir definēta šādi: ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana, izmitināšana vai saņemšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās ievainojamības vai bezpalīdzības stāvokli, vai arī dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu tirdzniecībai, no kuras ir atkarīgs cietušais.

Kriminoloģijā tiek uzskatīts, ka noziedznieks, upuris un noziedzīga nodarījuma situācija ir savstarpēji cieši saistīti elementi. Tie veido vienotu sistēmu, kas var pastāvēt tikai tad, ja ir šie elementi [Zadorozniy, 2005]. Nevienš jau nevēlas kļūt par cietušo noziedzīgā nodarījumā, un risks kļūt par noziedzīga nodarījuma upuri iedzīvotāju vidū sadalās nevienmērīgi. Kļūšana par upuri ir process, kurā ir svarīgas sistemātiskas vides, demogrāfiskās un personīgās īpašības [Walsh and Forgenson, 2018]. Jāņem vērā, ka dažas personu grupas var kļūt par noziedzīga nodarījuma upuri sava fiziskā stāvokļa, dzimuma, vecuma, rakstura iezīmju dēļ. Cilvēku tirdzniecības viktimoloģiskajai prevencijai ir noteikta specifika, kas ir saistīta ar upura personību.

Lai gan cilvēku tirdzniecība aptver visus demogrāfiskos rādītājus, pastāv noteikti gadījumi vai ievainojamības apstākļi, kuri paaugstina risku kļūt par cilvēku tirdzniecības upuri. Kā skaidrots KL 154.² panta ceturtajā daļā, cietušā aizvešana, izmantojot viņa ievainojamību, nozīmē, ka tiek izmantoti apstākļi, kad personai nav citas reālas vai pieņemamas izvēles kā vien pakļauties ekspluatācijai. Kā pamats upura ievainojamībai var būt sociālie faktori – nabadzība, disfunkcionāla ģimene, fiziskās vai garīgās veselības problēmas, atkarība no alkohola, narkotikām vai psihotropām vielām [Krastiņš un Liholaja, 2016]. To ilustrē tiesu prakses piemērs: “*pers. C., darbojoties personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās, ar viltu savervēja, pārvadāja un nosūtīja no Latvijas Republikas uz Kipras Republiku ekspluatācijai Latvijas pilsoni, pers. I., izmantojot viņas ievainojamību, jo viņai ir psihiski uzvedības traucējumi, ar mērķi nodot cietušo trešo valstu pilsoņu atkarībā, bet pers. I. izdevās aizbēgt*” [Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas saīsinātais spriedums].

Pārsvarā vervētāju argumenti ir balstīti uz cilvēku pamatvajadzībām – pēc ikdienas iztikas, drošības, piederības, cieņas. Tādēļ piedāvājums, kas ietver nepiepildīto vajadzību apmierināšanu, kļūst tik nozīmīgs, ka risku izvērtēšana vairs nav iespējama. Darba vai peļņas piedāvājums ir svarīgs gan nabadzības gadījumā, gan tad, ja tā ir iespēja palīdzēt

*Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas*

savai ģimenei [Patvērumus “Drošā māja”]. Kā piemērs upura ekonomiskajai ievainojamībai ir šāds gadījums: *D. bija devusies strādāt uz Vāciju, kur solīja darbu bārā. Vācijā darba devējs, izmantojot sievietes ievainojamību – nespēju nodrošināt sev iztiku un pārvarēt valodas barjeru –, jauno sievieti iesaistīja seksuālu pakalpojumu sniegšanā klubā. D. bija dzīvojusi un ieguvusi pamatskolas izglītību Latvijas mazpilsētā. D. nebija vienīgais bērns ģimenē. Vecāki strādāja, bet viņiem bija alkohola atkarība un nekad nebija pietiekami laika, ko veltīt bērniem* [Centrs Marta, 2018].

Apkopojot kriminoloģiskās izpētes datus, var secināt, ka ir šādas potenciālās riska grupas, kas visbiežāk pakļautas cilvēku tirdzniecības viktimizācijas riskam: cilvēki ar zemu izglītības līmeni; bezdarbnieki, darba meklētāji; personas ar kredītsaistībām; personas ar zemiem un neregulāriem ienākumiem; sievietes (pārsvarā 18–40 gadu vecas); vientuļās mātes; prostitūtas; personas, kuras jau iepriekš ir pārcietušas vardarbību (viņas ir neaizsargātākas pret turpmāku ļaunprātīgu izmantošanu, jo traumējošā notikuma ietekme parasti ir ilgstoša un sarežģīta); jauniešu vecumā līdz 25 gadiem; bērni un pusaudži no sociālā riska ģimenēm; personas no daudz bērnu un maznodrošinātām ģimenēm; bāreņi, ielu bērni; etniskās minoritātes. Ir arī ģimenes, kuras bērnu uztver kā lietu vai kaut ko traucējošu. Šajos gadījumos vecāki liedz bērnam savstarpējas attiecības un audzināšanu, neļauj viņam integrēties ģimenē, un bērns, iespējams, pat nesaņem nepieciešamo uzturu. Vecāki sūta bērnus arī ubagot vai iegūt uzturu noziedzīgā ceļā [Viano, 1976].

Cilvēku tirdzniecības vispārējās tendences pasaulē un Latvijā

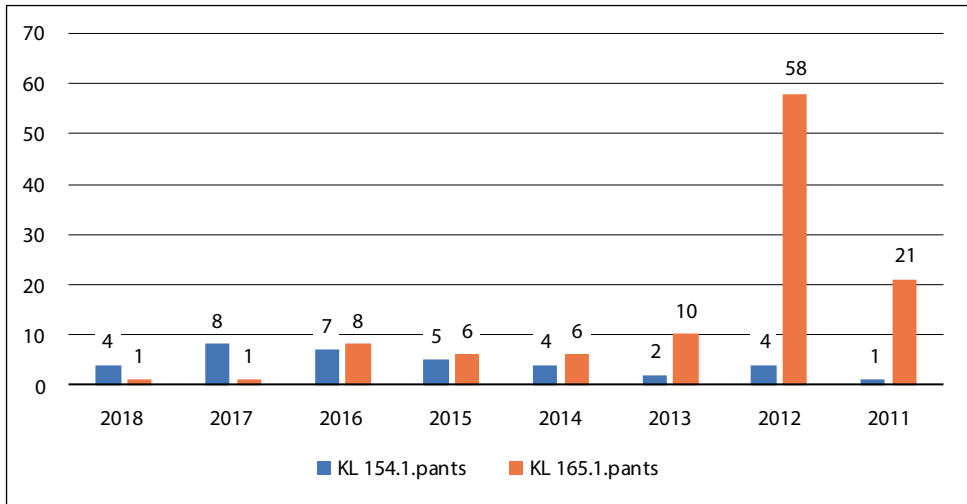
Cilvēku tirdzniecībai tās specifiskā rakstura dēļ ir augsts latentātes līmenis. Grūtības rada cilvēku tirdzniecības gadījumu atpazīšana, upuru konstatēšana un identifikācija, tādēļ nozieguma atklāšana un izmeklēšana ir komplicēta. Var piekrist atziņai, ka cilvēku tirdzniecība var notikt tikai sabiedrības, profesionālās un akadēmiskās vienaldzības atmosfērā [Farley et al., 2004]. Jāatzīst, ka statistikas pieejamība un ticamība šobrīd Latvijā ir nepilnīga. Reģistrētās kriminālās statistikas dati ir tikai aisberga redzamā daļa; Latvijā ik gadu tiek reģistrēts neliels noziedzīgo nodarījumu skaits, kas ir saistīts ar cilvēku tirdzniecību (sk. 1. att.).

Viktimoloģiskos pētījumos konstatēts, ka neziņošana par noziedzīgiem nodarījumiem Latvijā ir plaša parādība – neziņo no 40 līdz 80 % cietušo (atkarībā no noziedzīgā nodarījuma veida). Joprojām ir aktuāla satraucoša tendence, ka tiek identificēts liels skaits upuru, uzsākta izmeklēšana, taču līdz tiesai nonāk neliels skaits krimināllietu par cilvēku tirdzniecību [Iekšlietu ministrija, 2019a].

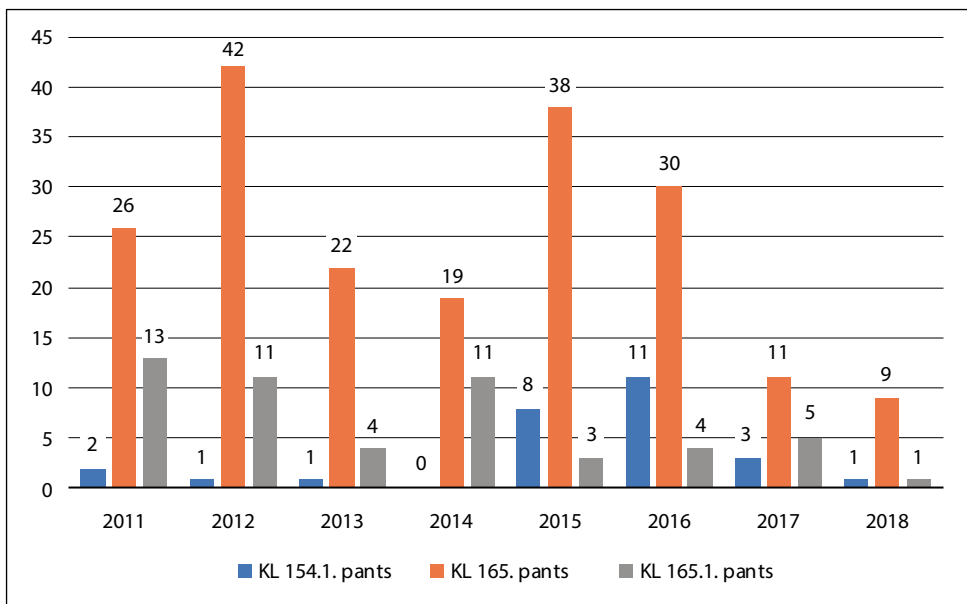
Augsto cilvēku tirdzniecības latentātes līmeni ataino dažādi statistikas dati.

Saskaņā ar ASV Valsts departamenta (*U. S. Department of State*) datiem visā pasaulē 27 miljoni upuru (sievietes, vīrieši un bērni) tiek pakļauti cilvēktirdzniecībai [Victimology, 2018]. Tirdzniecības upuri nonāk lauksaimniecības darbos, slimnīcās, restorānos, māsaimniecībās un citās nozarēs, kā arī prostitūcijā [Bernat and Zhilina, 2010].

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība: kriminoloģiskās problēmas

1. attēls. Ar cilvēktirdzniecību saistītie reģistrētie noziedzīgie nodarījumi pēc Krimināllikuma 154.1 panta un Krimināllikuma 165.¹ panta laikposmā no 2011. līdz 2018. gadam (avots: Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati)

2. attēls. Ar cilvēktirdzniecību saistīto par noziedzīgiem nodarījumiem tiesai nodoto personu skaits (avots: Latvijas Republikas Prokuratūra)

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas

Pēc Starptautiskās darba organizācijas datiem, visā pasaulē ir 40,3 miljoni cilvēku tirdzniecības upuru. 2017. gadā starptautiskā ziņojumā konstatēts, ka 40 miljoni cilvēku ir upuri cilvēku tirdzniecībā, apmēram 25 miljoni ir iesaistīti piespiedu darbā, savukārt 15 miljoni – piespiedu laulībā; to apliecina dati par piespiedu darbu un piespiedu laulību [*International Labour Office*, 2017].

ANO Narkotiku un noziedzības biroja (UNODC) dati parāda, ka 51 % identificēto upuru ir sievietes, 28 % – bērni un 21 % – vīrieši; 72 % upuru, kuri iesaistīti seksa industrijā, ir sievietes; 63 % identificēto cilvēku tirgotāju ir vīrieši un 37 % – sievietes; 43 % upuru tiek tirgoti valsts ietvaros [*The United Office on Drugs and Crime*, 2018]. Starptautiskās migrācijas organizācijas dati liecina, ka Baltijā katru gadu par cilvēku tirdzniecības upuriem kļūst aptuveni 2000 cilvēku.

Centra Marta gada pārskatā norādīts, ka 2017. gadā tajā vērsās 30 cilvēku tirdzniecībā cietušas personas. Palīdzība tika sniegta arī personām, kuras ir fiktīvo laulību upuri un vienlaikus cietušas arī seksuālajā un darba ekspluatācijā, kā arī personai, kura tikusi turēta parādu verdzībā. Valsts finansētais sociālās rehabilitācijas pakalpojums tika nodrošināts 10 cilvēku tirdzniecībā cietušām personām, kuras atzītas par upuriem. Visas par upuriem atzītās personas bija Latvijā dzimušas sievietes, divas no viņām – nepilngadīgas [Centrs Marta, 2018]. Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas publicēto pārskatu par cilvēku tirdzniecības novēršanas un apkarošanas rezultātiem 2018. gadā tika konstatēti 23 cilvēku tirdzniecības upuri: 6 – seksuālai izmantošanai, 12 – darbaspēka ekspluatācija, 5 – fiktīvās laulības, 12 upuri bija sievietes un 11 – vīrieši; visi upuri bija Latvijas valstspiederīgie vecumā virs 18 gadiem [Iekšlietu ministrija, 2019b].

Aktuāla problēma ir bērnu tirdzniecība. Aptuveni pieci miljoni bērnu visā pasaulē atrodas verdzībā un tiek izmantoti daudzos veidos, piemēram, iesaistīti bruņotajos konfliktos (ne tikai karavīri, bet arī kā pavadoņi; meitenes – arī kā karavīru “sievas”) un piespiedu laulībā. Saskaņā ar UNICEF datiem 11 % gadījumu no visā pasaulē konstatētajām piespiedu laulībām ir iesaistītas meitenes, kuras nav sasniegušas 15 gadu vecumu. Aprēķināts, ka līdz 2020. gadam šo meiteņu skaits var pārsniegt 140 miljonus [UNICEF]. Bērni tiek nodarbināti dažādos darbos; salīdzinot ar pieaugušajiem, bērni ir vieglāk kontrolējami, nepieprasa augstāku atalgojumu vai labākus darba apstākļus [*Anti-slavery*]. Ne mazāk problemātiska ir bērnu piespiedu iesaiste noziedzīgos nodarījumos. Piemēram, cietušie bērni tiek piespiesti iesaistīties noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā ielās (*street crime*) – kabatzādzībās, somiņu izraušanā, zādzībās no veikaliem, kā arī ubagošanā [*HM Government*, 2014].

Tradicionāli cilvēka tirdzniecības mērķis ir indivīda ekspluatācija materiāla labuma iegūšanai. Ekspluatācijas nolūks ir personas iesaistīšana prostitūcijā vai cita veida seksuālā izmantošanā; piespiešana veikt darbu vai sniegt pakalpojumu; piespiešana izdarīt noziedzīgus nodarījumus; turēšana verdzībā vai citās tai līdzīgās formās (parādu verdzība, dzimtbūšana vai personas cita veida piespiedu nodošana citas personas atkarībā, turēšana kalpībā); personas audu vai orgānu nelikumīga izņemšana [*European Commission*, 2018]. Arī fiktīvās laulības ir viens no ekspluatācijas veidiem. *Piemēram: pers. C. personu grupā*

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas

launprātīgi nodrošināja personu ar iespēju likumīgi iegūt tiesības uzturēties Latvijas Republikā, citā Eiropas Savienības dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī vai Šveices Konfederācijā (izdarīja noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 285.² panta otrajā daļā [Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas saīsinātais spriedums].

Iesaiste piespiedu noziedzībā var izpausties piespiešana zagt (no tirdzniecības vietām, dzīvokļiem, mājām, veikt kabatzādzības), krāpt, laupīt; piedalīties narkotisko vielu nelegālajā aprītē. Saskaņā ar Lielbritānijā iegūtiem datiem 2011. gadā hašiša audzēšanā iesaistīti 30 upuri, 2012. gadā – 69. Turklāt cilvēku tirdzniecības upuris var izdarīt noziedzīgus nodarījumus, kuri nav daļa no ekspluatācijas elementa, bet gan ir saistīti ar viņa migranta statusu [Muraszkievicz, 2019].

Cilvēku tirdzniecība ir ne tikai daudzšķautņains, bet arī pastāvīgi mainīgs fenomens un nopietns organizētās noziedzības veids. Cilvēku tirgotāju *modus operandi* (patstāvīga vai ierasta metode vai paņēmieni) nepārtraukti attīstās. Noziedznieka *modus operandi* var palīdzēt viņu identificēt un arī noteikt saikni starp noziegumiem. Vairākos ES ziņojumos ir atzīts, ka ES ir jārisina saikne starp cilvēku tirdzniecību un citiem noziegumiem, tostarp migrantu kontrabandu, terorismu, korupciju, narkotiku tirdzniecību, kibernoziegumiem un seksuālu izmantošanu internetā, tādu materiālu ražošanu, kas ir saistīti ar seksuālu vardarbību, bērnu seksuālo izmantošanu, finanšu noziegumiem, krāpšanu, nelikumīgām darbībām ar kredītkartēm [Europol, 2016, 2017].

Cilvēku tirdzniecības faktoru kriminoloģiskais raksturojums

Faktoru (cēloņu) atklāšana ir pirmais un galvenais solis, lai specifiski un efektīvi uz tiem iedarbotos un neitralizētu kaitīgās sekas.

Kriminoloģijā izšķir:

- noziedzības kā sociālas parādības faktoros (cēloņos). Noziedzības faktori ir vispārsociālās un individuālās (sociālās un bioloģiskās) cilvēka dabas un apziņas izpausmes kopums, kurā šis komplekss pretdarbojas sabiedriskajām attiecībām un determinē gan noziedzīgu uzvedību, gan noziedzību kopumā [Avanesov, 2006];
- atsevišķu noziedzīgu nodarījumu grupu cēloņus;
- konkrētu noziedzīgu nodarījumu cēloņus. Konkrēta noziedzīga nodarījuma ķēdē ir savijušies dažādi apstākļi (sociālie, ekonomiskie, psiholoģiskie, politiskie, tiesiskie, tikumiskie u. c.), kuru dēļ persona nolemj izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Noziedznieka personība ar tā apziņu, gribu un vēlmēm ir galvenais noziedzīga nodarījuma cēloņu un veicinošo apstākļu ķēdes posms. Turklāt jāņem vērā arī upura personības ievainojamības pakāpe.

Sociālie un ekonomiskie apstākļi cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes valstīs veicina cilvēku tirdzniecību, ietekmē cietušos un arī tirgotājus, un tos sauc par rosinošajiem faktoriem (*push factors*). Raksta autori norāda, ka tiem ir negatīva viktimoloģiska ietekme, radot potenciālā upura ievainojamību un neaizsargātību, ko izmanto noziedznieks.

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas

Potenciālie cilvēku tirdzniecības upuri ir piedzīvojuši nelabvēlīgus personiskos apstākļus, izglītības trūkumu, augstu bezdarba un zemu dzīves līmeni, dzimumu diskrimināciju vai nevienlīdzību darba tirgū; viņi var piedzīvot cilvēktiesību pārkāpumus un ļaunprātīgas situācijas vai ir spiesti bēgt no konflikta zonām.

Ir vairāki faktori, kas dažas valstis cilvēku tirdzniecībai dara pievilcīgākas nekā citas. Šie faktori nosaka cilvēku tirdzniecības upuru mērķa valstu sabiedrisko, juridisko, politisko un ekonomisko kontekstu, un tie var kalpot kā izraisošie faktori (*pull factors*). Šajā gadījumā tiem ir kriminogēns raksturs, kas veicina personas motivāciju (tieksmi) izdarīt nodarījumu. Visbiežāk sastopamie izraisošie faktori ir augsti dzīves standarti un nodarbinātības iespējas; pieaugošais pieprasījums pēc lēta darbaspēka pakalpojumiem; visā ES izveidotās ārvalstu pilsoņu diasporas kopienas; atšķirības dalībvalstu tiesību aktos [*Europol*, 2016].

Cita starpā sarežģīti un savstarpēji saistīti faktori, piemēram, sistemātiska un strukturāla diskriminācija, cilvēktiesību pārkāpumi, nabadzība, nevienlīdzība, korupcija, vardarbīgs konflikts, zemes konfiskācija, izglītības trūkums, bezdarbs un neefektīvi darbaspēka migrācijas noteikumi, palielina personu neaizsargātību pret ekspluatāciju un ļaunprātīgu izmantošanu, jo viņiem ir ierobežotas izvēles iespējas un resursi [Eiropas Parlaments, 2016].

Zinātniskajā literatūrā ir pieņemts nodalīt ārējos jeb objektīvos un iekšējos jeb subjektīvos viktimogēnos faktoros, kas ietekmē noziedzību [*Ренецкая*, 2009], un šo iedalījumu var attiecināt uz cilvēku tirdzniecību. Ārējie viktimogēnie faktori ir mikrovides un makrovides ietekme, respektīvi, pirmskriminālā situācija, objektīvie apstākļi, kas rodas tieši pirms noziedzīga nodarījuma vai nodarījuma izdarīšanas brīdī. Tie nav saistīti ar upura viktimizāciju un upura uzvedību. Iekšējie viktimogēnie faktori ir saistīti ar upura identitāti, upura personības veidošanās apstākļiem un uzvedību raksturojošiem cēloņiem.

Tātad no kriminoloģiskā viedokļa cilvēku tirdzniecība ir determinēta sociālo, ekonomisko, morālo un ētisko faktoru kopumā korelācijā ar augstu kriminālo profesionālismu un daudzveidīgiem kriminālās rīcības veidiem, lai pakļautu personu verdzības apstākļiem. Cilvēku tirdzniecību var veicināt daudzveidīgu cēloņu un apstākļu kopums – bezdarbs, vāja sabiedrības ekonomiskā un sociālā struktūra, kultūras iezīmes, sapnis par labāku dzīvi; vardarbība pret sievietēm un bērniem, bruņoti konflikti.

Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka pastāv vairāki faktori un apstākļi, kas rada šķēršļus cilvēku tirdzniecības gadījumu konstatēšanai un upura identificēšanai; šie faktori un apstākļi ir saistīti ar:

- nodarījuma subjekta darbībām – aktīvu noziedzīgās vides pret darbību. Pārsvārā to organizē un kontrolē organizētā grupa, lai iegūtu naudas līdzekļus. Šo darbību veikšanā iesaistās vairākas personas, katrai ir savi pienākumi un uzdevumi. Šiem nodarījumiem ir pārrobežu raksturs, ir daudz iesaistīto upuru;
- upura personību – valodas vai kultūras barjeru; cietušās personas informētību vai izglītības trūkumu; upura izolāciju; lielākām bailēm un drošības aizskārumu; ierobežotām iespējām ziņot par nodarījumu;

*Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas*

- sabiedrības attieksmi un informētību – sabiedrības aizspriedumiem pret upuri; salīdzinoši lielākām upura vajadzībām; nepietiekamiem resursiem un atbalsta pakalpojumiem.

Vēl viens problēmas aspekts ir tas, ka cilvēku tirdzniecības upuri reti sevi pozicionē kā noziedzīga nodarījuma upuri. Pastāv indikatori jeb “sarkanās iezīmes” (angļu val. *red flags*), kas var norādīt uz iespējamo cilvēku tirdzniecības upuri. Upuri var identificēt pēc situācijas, dzīvesstāsta un izturēšanās [Logan, Walker & Hunt, 2009]. Šo kategoriju cietušajiem ir nepieciešama daudznozaru palīdzība, lai risinātu traumatisko ietekmi un nodrošinātu upura vajadzības.

Tā kā cilvēku tirdzniecība globāla problēma, palīdzības sniegšana cietušajām personām ir specifiska un problemātiska vairāku apstākļu dēļ. Personām, kuras ir kļuvušas par cilvēku tirdzniecības upuriem, bieži pietrūkst zināšanu un prasmju apzināt un novērtēt riska pakāpi, kritiski izvērtēt cilvēku tirgotāju sniegto informāciju, kā arī paredzēt un nepieļaut kaitīgas sekas. Tādēļ pozitīva personības pamatnostādne ir spēja kritiski un atbilstoši novērtēt situāciju un izvēlēties pareizo uzvedības modeli.

Secinājumi

Cilvēku tirdzniecība ir komplekss globāls fenomens, kuru novērst var tikai šādu visaptverošu pasākumu kopumā:

- transformējot sociālo vidi;
- pārveidojot noziedznieka personību;
- neitralizējot noziedzīgās izpausmes;
- iedarbojoties uz upura personību.

Tātad cilvēku tirdzniecības novēršana ir daudzlīmeņu tiesisko ietekmēšanas līdzekļu sistēma. Prevencijas pasākumiem ir jāiedarbojas uz plašām sabiedrības dzīves jomām – sociālo nodrošināšanu, nodarbinātību, izglītību, brīvā laika aktivitātēm u. c.

Nozīmīgs prevencijas uzdevums ir informēt dažādus sabiedrības slāņus par to, kā nenokļūt vervētāju slazdos, kas ir viltīgi veidoti un dažkārt ļoti grūti atpazīstami.

Mūsdienās cilvēku tirdzniecības novēršanas noziedzības teorija un prakse nosaka ne tikai to, ka ir jāuzlabo tiesību akti, bet ir nepieciešamas arī nestandarta pieejas, tostarp tās, kuru mērķis ir izveidot mehānismu nesen izplatīto noziegumu novēršanai un apkarošanai. Tomēr ir jāatzīst, ka, pasaulē pieaugot sociālajai nevienlīdzībai, cilvēku tirdzniecība kā sociāli tiesiska parādība eskalēsies.

Criminological Problems of Human Trafficking

Abstract

Criminological problems of human trafficking have been considered in this article. The authors have provided insight into the problematic issues that pertain to the criminological aspects of this socio-legal phenomenon.

Human trafficking is a dynamic phenomenon that easily adapts to changing conditions. Traditionally, human trafficking has the nature of organised crime. A variety of diverse causes and conditions lead to human trafficking. Globalisation of social and economic processes is one of the driving forces of human trafficking. Thus, measures to prevent trafficking in human beings must have an impact on broad segments of society.

Keywords: human trafficking, criminological problems, criminological research, factors.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Krimināllikums. Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.06.1998. un stājās spēkā 01.04.1999. Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200(1260/1261), 08.07.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966> [sk. 07.08.2019.].

Tiesu prakse

2. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas saīsinātais spriedums Kr. l. 12507002216 (lietv. Nr. K30-0995-17/10).

Literatūra

3. Avanesov, G. A., red. 2006. *Kriminologija*. Moskva (Аванесов, Г. А., ред. 2006. *Криминология*. Москва).
4. Bernat, F. P. & Zhilina T. 2010. Human Trafficking: The Local Becomes Global. *Women & Criminal Justice*. 20(1–2), 2–9.
5. Farley, M., Cotton, A., Lynne, J., Zumbek, S. et al. 2004. Prostitution, trafficking, in nine countries. In: Farley M, ed. *Prostitution, trafficking and traumatic stress*. Binghamton, NY: Haworth Press.
6. Glonti, G. 2004. *Torgovlya lyudmi s celju seksualnoj ekspluatácii: relii i perspektivii (kriminologicheskii analiz prostitutcii, pornobiznesa i trafikinga)*. Tbilisi (Глonti Г. 2004. *Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга)*. Тбилиси).
7. Ivančiks, J. 2008. Cilvēku tirdzniecības apkarošanas aktualitātes Latvijā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*. 3/2008(44), 36–46.
8. Logan, T. K., Walker, R. and Hunt, G. 2009. Understanding Human Trafficking in the United States. *Trauma, Violence & Abuse*. 10(1), 3–20.
9. Muraszkievicz, J. M. 2019. *Protecting Victims of Human Trafficking from Liability. The European Approach*. Palgrave Macmillan.

Andrejs Vilks, Aldona Kipāne. Cilvēku tirdzniecība:
kriminoloģiskās problēmas

10. O'Connell Davidson, J. 2010. New slavery, old binaries: human trafficking and the borders of "freedom". *Global Networks*. 10(2), 244–262. Iegūts no: https://glc.yale.edu/sites/default/files/pdf/new_slavery_old_binaries.pdf [sk. 18.08.2019.].
11. Repeckaja, A. L., red. 2009. *Viktimologičeskaja harakteristika regionalnoj prestupnosti i ee preduprezdenie*. Moskva: Akademia (Репецкая, А. Л. 2009. *Виктимологическая характеристика региональной преступности и ее предупреждение*. Москва: Academia).
12. Viano, E. 1976. *Victims and Society*. Washington, DC: Visage.
13. Vilks, A. 2002. Cilvēku un viņu orgānu tirdzniecība: kriminoloģiskās, politiskās un sociālās problēmas. Ieskats XXI gadsimta reālījās. Rīga: Baltijas antikriminālais un antiteroristiskais forums.
14. Walsh, A. and Jorgenson, C. 2018. *Criminology: The Essentials*. 3rd ed. Sage Publications, Inc.
15. Zadorozniy, V. I. 2005. *Viktimologičeskaja profilaktika prestuplenij: organizaciono upravlečeskii i pravovie aspekti*. Moskva (Задорожный, В. И. 2005. *Виктимологическая профилактика преступлений: организационно-управленческий и правовой аспекты*. Москва).

Interneta resursi

16. Anti-slavery. What is modern slavery? Iegūts no: <https://www.antislavery.org/slavery-today/modern-slavery/> [sk. 11.05.2019.].
17. ASV Vēstniecība Latvijā. 2018. ASV Valsts Departamenta ziņojums "Par cilvēku tirdzniecības novēršanu". Iegūts no: <https://lv.usembassy.gov/lv/our-relationship-lv/policy-history-lv/trafficking-in-persons-lv/> [sk. 07.08.2019.].
18. ASV Vēstniecība Latvijā. 2019. ASV Valsts Departamenta ziņojums "Par cilvēku tirdzniecības novēršanu". Iegūts no: <https://lv.usembassy.gov/lv/our-relationship-lv/policy-history-lv/trafficking-in-persons-lv/> [sk. 14.08.2019.].
19. Centrs Marta. 2018. Gada pārskats. Iegūts no: <http://www.marta.lv/par-martu/gada-parskati> [sk. 13.05.2019.].
20. Eiropas Parlaments. 13.06.2016. Ziņojums par cilvēku tirdzniecības apkarošanu ES ārējās attiecībās (2015/2340(INI)). Iegūts no: www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0205_LV.html [sk. 07.08.2019.].
21. European Commission. Lancaster University. Data collection on trafficking in human beings in the EU. Final report – 2018. Iegūts no: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20181204_data-collection-study.pdf [sk. 17.08.2019.].
22. Europol. 2016. Trafficking in Human Beings in the EU. Situation Report. Iegūts no: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/trafficking-in-human-beings-in-eu> [sk. 17.08.2019.].
23. Europol. 2017. European Union Serious and Organized Crime Threat Assessment. Iegūts no: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017> [sk. 17.08.2019.].
24. HM Government. 2014. Modern Slavery Strategy. Iegūts no: https://www.antislaverycommissioner.co.uk/media/1079/modern_slavery_strategy_final_dec2015.pdf [sk.12.05.2019.].
25. Iekšlietu ministrija. 2019a. Konference "Cilvēku tirdzniecība – noziegums ar pārāk maz notiesājošiem spriedumiem un pārāk daudz upuriem". Iegūts no: <http://www.cilvektirdznieciba.lv/lv/cilveku-tirdznieciba---noziegums-ar-parak-maz-notiesajosiem-spridumiem-un-parak-daudz-upuriem/223> [sk. 12.05.2019.].
26. Iekšlietu ministrija. 2019b. Cilvēku tirdzniecības novēršanas un apkarošanas rezultāti 2018. gadā. Iegūts no: <http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/?doc=41476> [sk. 06.08.2019.].

27. Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Kriminālā statistika. Iegūts no: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> [sk. 13.05.2019.].
28. International Labour Office. 2017. Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage. Iegūts no: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf [sk. 13.05.2019.].
29. Latvijas Republikas Prokuratūra. Pārskats par prokuratūras 2018. gada darba rezultātiem. Iegūts no: <http://www.prokuratūra.gov.lv/lv/noderigi/gada-parskati> [sk. 10.05.2019.].
30. Patvērums "Drošā māja". Speciālistu padomi. Iegūts no: <http://www.patverums-dm.lv/lv/specialistu-padomi> [sk. 11.05.2019.].
31. Starptautiskā migrācijas organizācija. 2006. Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem. Iegūts no: <http://cilvektirdznieciba.lv/data/Files/macibspekiem/CT.pdf> [sk. 07.08.2019.].
32. The Minderoo Foundation. We Can End Modern Slavery in our Generation. Iegūts no: https://www.minderoo.com.au/walk-free/?utm_medium=301&utm_source=www.walkfreefoundation.org [sk. 14.08.2019.].
33. *The United Office on Drugs and Crime. Annual Report. Covering activities during 2018.* Iegūts no: https://www.unodc.org/documents/AnnualReport/Annual-Report_2018.pdf [sk. 12.05.2019.].
34. UNICEF. Child marriage. Iegūts no: https://www.unicef.org/media/files/Child_Marriage_Report_7_17_LR..pdf [sk. 12.05.2019.].
35. Victimology. Exploring the Experience of Victimization. Introduction to Criminology. Section III. Iegūts no: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/90401_Section_Three_Victimology_Exploring_the_Experience_of_Victimization.pdf [sk. 12.05.2019.].